

յօդուածին մէջ¹ աւելի խօսք կ'ըլլայ տառերու տպագրական ձեւը բարեփոխելու՝ արհեստի տեսակետով, — եւ դիտողութիւն մ'ալ կ'ըլլայ՝ դրաւորի տեսակետով նոր ուղղագրութեան մասին, բայց նաեւ առաջարկ մը²։ — վերջապէս առաջարկ կ'ըլլայ՝ Հայաստան առաջնակարգ ձուլարան մը բանալ, փորել տալ նոր մայրեր եւն։ Թէ այս ի վերջոյ լաւ առաջարկ մըն է՝ խնդիր չկայ, եւ թէ այս կ'ըլլայ «մի գրանդիօզ (grandiose, հոյակապ, մեծագործ) ու գեղեցիկ գործ, որ կը գայ ուժեղ թափով առաջ մղելու տպագրական գործի տեսակետին»։ — Բայց երբ կ'ըսուի թէ «եթէ մենք Հայաստանում չկատարենք, Հայաստանից դուրս երբեք չի յաջողուի այդ, եւ մենք կը մնանք անշնորհք տառերի յուսով»։ — Ճիշդ է միայն վերջինը, այն իմաստով որ Հայաստանի արդի մանաւանդ մամուլի գործածած տառերն իրօք անշնորհք ձուլուածք մ'ունեն, եւ տպագրութիւնն ալ յաճախ յուր է։ Նկարագրական է վերջաբանը. «խորհրդային Հայաստան իր նոր խօսքի հետ պէտք է որոշ նախ իր նոր գիրը, նոր դասը։ Այդ նրա պարտքն է»։ Եթէ վաղը Հայաստան նորագոյն խօսք մ'ալ ունենայ, դարձեալ նորագոյն գիր մը յօրինել պիտի ստիպուի։ Զիարդ եւ իցէ. կէտ մը միայն բացօթյա է։ Եթէ Երեւան այս անգամ ալ առնու ծանրակշիռ քայլ մը, որ իրօք մեր պարտքն է՝ «արխիւ նետելու» երեւոյթ ունենայ, հետեւութիւնն այս անգամ աւելի ծանր պիտի ըլլայ։ Իրաւամբ դիտած է արդէն Մալխասեան թէ այս «կ'ունենայ մի մեծ աղիտալի հետեւանք»։ — Նա անգործաշէնէ, անպէտք կը դարձնէ կովկասեան ժողովուրդների (— այսինքն՝ նաեւ Վրաց մասին խօսելով) — աշխարհին դարձնող գրաւորութիւնը, ինչպէս նաեւ անգործաշէնէ, այդ ժողովուրդը ոչ միայն անգործաշէնէ, այլ և՛ անգործաշէնէ։

1 «Բանալը Արշալույս», «Հայերէն տառերի բարեփոխման մասին», ի «խորհ. Հայաստան», 1925, Թ. 5 = 1058:

2 Ուղղագրութեան մասին կ'ըսէ թէ լաւ չէ որ «այժմ արտահայտվում են մի քանի տառերով յի, ու, յո, ու, ու, յե, յե» եւն, «Ցպագրական տեսնիկան յիշեալ տառերի դասաւորումից միայն տպագրում է։ Անտեղի կերպով ձգձգվում են բառերը եւ երկարացվում, եւ օգուան էլ քերականութեան համար քիչ է։ Դեռ չենք խօսում խեղճ գրաշարների մասին, որոնք ստիպուած են մի յ կամ իօ (= լա. ու եւ յա) շարելու համար՝ հայերէն 2—3 աւելորդ տառեր հաւաքել։ Մեր լեզուի մէջ յիշուած տառերին, հնչիւններին այնքան ենք ընտելացել եւ սովորել, որ նրանց յատուկ տառերով փոխարինելուց, ինչպէս Ռուսաց եւ ուրիշ լեզուներով, մեր պարտքն ու քերականութիւնն ոչինչ չեն կորցնել» եւն։ Խնդիրը բուն ու միատառ ձեւ մը տալու մասին է. միւսը՝ յա, բաց ի Ռուսերէն ուրիշ լեզու մը միատառ չունի։ Ճիշդ է որ դրաւորի աւելորդ աշխատութիւնն է իս, ինչ եւն պարզ գրութեանց տեղ՝ նոր ուղղագրութեան յի, յե եւն, — եւն չորեքտառի տեղ գրել յեւն յեւն վեցատառ, եւ այսպէս ամէն բան։

կը դառնայ, այլ է՝ անգործաշէնէ, անգործաշէնէ։ Եւ մենք կը յաւելունք. եթէ Երեւան իրօք այսպիսի փորձ մ'ընէ, միակ բան մ'ապացուցած պիտի ըլլայ վճռականօրէն, այն թէ՝ այսպիսի մտայնութեամբ Երեւան մը լեզուի եւ անոր յարակից խնդիրներուն մէջ հայութեան առաջնորդ հանդիսանալու անընդունակ կ'ըլլայ առհասարակ։ — Սակայն թողունք այս ամէնը, որոնց մասին աւելի երկարօրէն խօսեցանք քան որչափ մեզի պէտք էր, եւ անցնինք մեր Գիտողութեանց աւթին ու ծրագրին։

(Շարունակելիս)

Հ. Յ. ՏՄՐԱՆ

Թ Ղ Թ Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԱՐՁԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

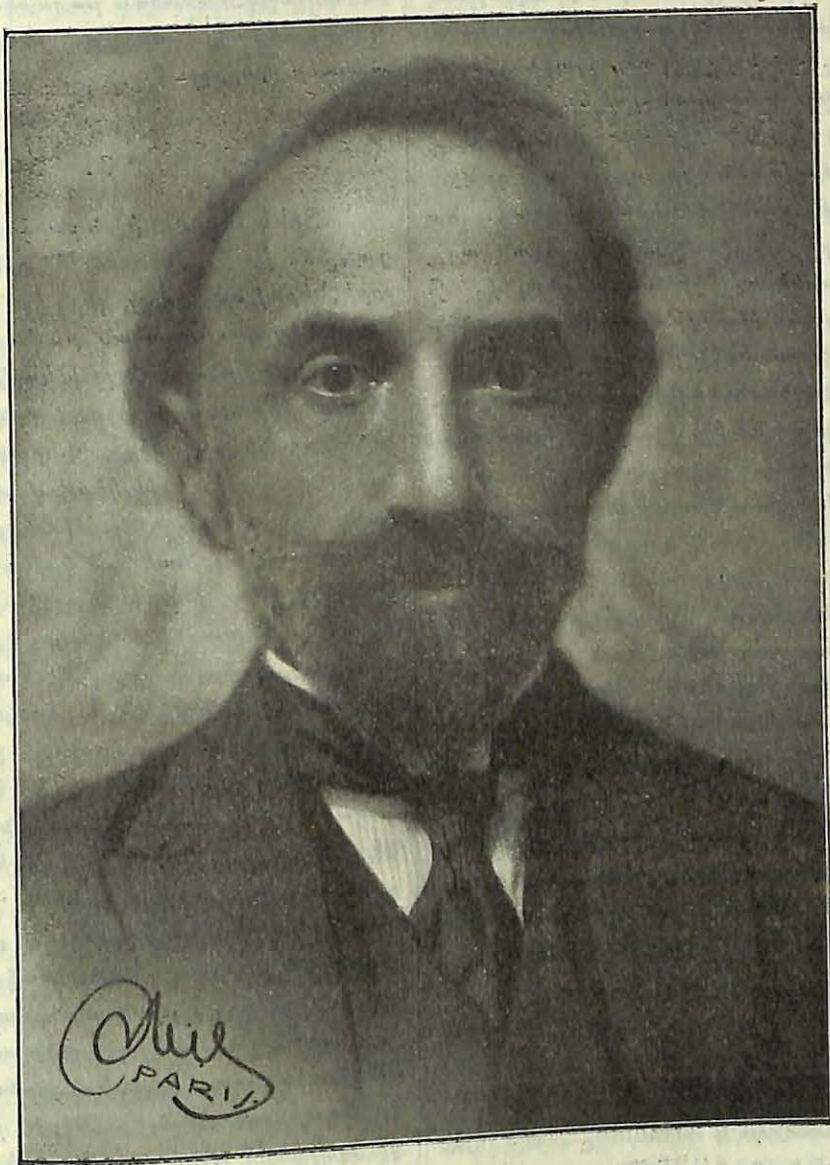
Ա.

Այս Յունուար 3ին Պարիզում մեծ հանդեսով կատարուեց ծանօթ գրական եւ հասարակական գործիչ Արշակ Զօպանեանի յորելանք, որին մասնակցում էր նաեւ «Հանդէս Ամսօրեայ» ի ներկայացուցիչը։ Նախ քան տեղի ունեցած հանդէսը նկարագրելու, համառօտ կերպով յառաջ բերենք նրա 35ամեայ գործունէութեան պատմութիւնը, օգտուելով Յօրելեանական Յանձնաժողովի յատկապէս այս աւթիւ հրատարակած գրքիկից։

Արշակ Զօպանեան ծնած է 1872 Յունիս 15ին Կ. Պոլսում։ Իր ուսումն առել է այնտեղ, նախ Մաքրուհեան վարժարանում եւ ապա յայտնի Կենդրոնականում։ Իր առաջին գրական փորձերը՝ իր սիրած բանաստեղծների Վ. Հիւգօյի, Ալիշանի, Պէշիկթաշեանի եւ Դուրեանի ազդեցութեան տակ գրուած արձակ եւ ոտանավոր քերթուածներ են եղել, Նա թարգմանել է Հէքսպիլի Համլէտը, Վիկտոր Հիւգօյի Դիստոն երեքը եւ Դանտեի Դիվինայ Կոմեդիան։ Կենդրոնական վարժարան մտնելուց յետոյ, երբ Միւնստ Զէրադ տեսչի պաշտօնն էր վարում, սկսել է հրատարակագրական ասպարէզում երեւալ։

աշխատակցելով «Արեւելք» օրաթերթին: Իր
այն ժամանակ գրած մի հեքեթեր՝ «Երկնքի
ճամբան», յետոյ թարգմանուած է եւ հրատա-
րակուած ֆրանս. եւ գերման. ամսաթերթե-
րում: Երբ Յովհ. Շահնազար հիմնեց իր «Հայ-
րենիքը», որ Գր. Արծրունու «Մշակի» (Թիֆ.

թիւներն եւ արձակ գրուածքների մի մասը:
Այնուհետեւ լոյս տեսաւ «Թղթողումներ»,
քերթուածների հաւաքածոն: Թիֆլիսի «Հրա-
տարակչական ընկերութիւն», որ երբեմն այն-
չափ մեծ դեր է կատարած հայ գրականութեան
տարածման գործում, 1894ին հրատարակած է

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆՅԱՆ

(լիսում) բարերար ազդեցութեան տակ մի նոր,
թարմ եւ համակրելի հոսանք բերաւ Կ.Պոլսի
գրական հասարակական ասպարէզը, Զօպանեան
անցաւ «Հայրենիքին», եւ մի շարք ուսումնա-
սիրութիւններ գրեց հայ եւ ֆրանսական գրա-
կան երկերի վրայ, 1891ին լոյս տեսաւ նրա
առաջին գիրքը «Արշալոյսի ճայներ», որ ու-
շադրութիւն գրաւեց թէ Կ.Պոլսում եւ թէ
Թիֆլիսում: Այնտեղ հրատարակուած էին իր
առաջին, տպուած եւ անտիպ բանաստեղծու-

ներ «Պետրոս Դուրեանի Կենսագրութիւնը»:
Այն տարին նա ձեռնարկեց իր սեպհական պար-
բերական թերթն ունենալու եւ սկսեց հրատա-
րակել «Ժողովրդ» կիսամսեայ թերթն, որի մէջ
լոյս տեսան ի մէջ այլոց նարեկացու, Պարոնեանի
եւ օտար մի քանի նշանաւոր մատենագիրների
երկասիրութիւնների վրայ իր ուսումնասիրու-
թիւնները: Այդ ժամանակ էր, որ նա առաջին
անգամ սկսեց հաւաքել եւ ուսումնասիրել հայ
ժողովրդական աւանդավէպերը եւ գաւառաբար-

բառները: 20-ականեան՝ 1895ի կոտորածից յետոյ տեղափոխուեց Պարիզ եւ հրապարակախօսութեան ու գրականութեան միջոցով ջանաց ազգային դատը պաշտպանել ֆրանսայում: Այն ժամանակից սկսած նա անխնջ կերպով աշխատած է այդ նպատակի համար եւ բազմաթիւ յօդուածներ է գրած ֆրանսական թերթերում եւ հրապարակական բանախօսութիւններ է արած, որոնք քիչ չեն նպաստած հայկական հարցը օտարների առջեւ լուսաբանելու եւ համակիրներ գրաւելու:

Գործունէութեան այս նոր ասպարէզը 20-ականեանի առջեւ նոր հորիզոններ բացաւ եւ նա այլ եւս լրագրական կամ ամսագրական աւօրեայ յօդուածներով չբաւականանալով, մի շարք ինքնուրոյն եւ թարգմանական գրուածներ հրատարակեց ֆրանսերէն լեզուով, ծանօթացնելու համար Հայի անցեալն ու ներկան, պատմութիւնն ու գրականութիւնը, գեղարուեստն ու ազգային ձգտումները ֆրանսական մեծ ազգին եւ այս միջոցով նաեւ ֆրանսագէտ եւրոպական հասարակութեան: Մեծ է նրա արժանիքն այս կողմից: 20-ականեան հրատարակած է՝

1. Les massacres d'Arménie, 1896ին, Կլէմանսօյի յառաջաբանով:

2. L'assassinat du Père Salvator, Պ. Քիյարի յառաջաբանով:

3. Poètes arméniens anciens et modernes, 1902ին, Գարրիէլ Մուռէյի մի բնուած նասիրութիւնով հայ գեղարուեստի մասին:

4. Chants populaires arméniens, Պօլ Ադանի յառաջաբանով, որի համար ստացաւ ֆրանսական Ակադէմիայի Լանզլուս մրցանակը, որ տրվում է օտար գրական երկերի լաւագոյն թարգմանութեան:

5. Les Trouvères arméniens, 1906ին եւ վերջապէս՝

6. La Roseraie d'Arménie, 2 մեծ հատոր, Ա. 1918ին եւ Բ. 1923ին, որոնց մէջ 20-ականեան ամփոփել է միջնադարեան հայ բանաստեղծների գործերը, հայ նկարչական արուեստի նմոշներով եւ կարեւոր լուսաբանութիւններով, որոնք շատ նպաստաւոր ընդունելութիւն գտան նոյն իսկ ձեռնհաս ֆրանսայի քննադատների մօտ:

20-ականեան 1898ին հիմնեց Պարիզում Անահիտ գրական հանդէսն, որ փոքր ընդմիջումներով, 12 տարի տեւեց, շնորհիւ միմիայն նրա անսպառ եռանդին եւ հմտալից խմբագրական ու բանասիրական գրուածներին:

Վերջին տարիներս, այսինքն թէ համաշխարհային աղէտալից պատերազմի միջոցին եւ թէ խաղաղութեան կնքումից յետոյ, Պարիզի Ազգային Պատուիրակութեան ամենաջերմ գործակիցն է եղած:

Ահա այս 35ամեայ անդուլ ու բեղմնաւոր եւ միեւնոյն ժամանակ բազմակողմանի՝ գրական ու հայրենասիրական գործունէութիւնն էր, որ տօնուեց Պարիզում:

Բ.

Salle Gaveauի ընդարձակ թատրոնական դահլիճն իր 3 յարկեան օթեակներովն ու «գալերի»ներով ծայրէծայր լինէր էր: Հանգէսը սկսեց նախ Գեղարուեստական բաժնով: Օր. Թորոսեան երգեց մեծ յաջողութեամբ «Հայաստան Երկիր Դրախտաւայր», որն ամբողջ դահլիճը յոտնեայս լսեց: Գերասիմովի տիկին Էլիզ Գովան գեղեցիկ կերպով արտասանեց 20-ականեանի բանաստեղծութիւններից երկու հատուած: Այնուհետեւ մի կովկասցի ժողովրդական երաժիշտ թաուի վրայ նուագեց «Կուռնկ ուստի կու գաս» եւ «Մայր Արաքսի» ծանօթ երգերը, որոնք երկարօրէն ծափահարուեցան: Շարունակուող երգերի եւ երաժշտական կտորների մէջ ամենից ուշագրաւը՝ Տիրան Ալեքսանեանի ղեկավարութեան տակ 10 հօգուց բաղկացած երաժշտական խումբի նուագած կտորներն էին, որոնց էութիւնը Յորեւեանի Յայտագիրն այսպէս էր բացատրում. «Հատուածներ Բեմական երաժշտութեան մը» զոր Ալեքսանեան յորինած է թատերական քերթուածի մը համար, զոր 20-ականեան պատրաստելու վրայ է: Այդ խաղին մէջ, ուր գործողութիւնը կ'անցնի մօնկոլական արշաւանքներու շրջանին, հեղինակը կը ձգտի տարփողել ոգեկան զօրութիւնը, որ կը պայքարի Բիրտ ուժին աւերիչ մոլեգնութեան դէմ եւ իր վերջնական յաղթանակին ապահովութիւնը կը հաստատէ: Երգահանը օգտագործած է քանի մը հին հայ կրօնական ու ժողովրդական եղանակներ, մասնաւորապէս Յարութեան երգը եւ հնոցին երեք մանկանց մեղեդիներ, որ ծնունդի ճրագալայցին կ'երգուին:

Գեղարուեստական բաժնից յետոյ յորեւեանական շնորհաւորութիւնների շարքը բացաւ Յորեւեանական Յանձնաժողովի նախագահ Պ. Շիրվանզադէ, որ սրտաբուղն խօսքերով զրուատեց յորեւեարի 39ամեայ գործունէութիւնը: Ապա խօսեցաւ Խորհ. Հայաստանի կող-

մից և ջարեան, որ յայտնեց թէ Լուսաւորութեան Գործավար ընկեր Մուսլեան յանձնարարել էր իրեն շնորհաւորել Չօպանեանի յորելեանը, որն եւ կատարեց եռանգուն խօսքերով։ Այս առաջին ճառերից յետոյ Վաւաշապուհ Ծ. Վ. կարդաց Էջմիածնի Գէորգ Զ. կաթողիկոսի, Կիլիկիոյ Սահակ կաթողիկոսի, Երուսաղէմի Եղիշէ պատրիարքի կոնդակներն եւ Էջմիածնի Հոգեւոր Խորհրդի (Սինոդի) գրութիւնն, որոնք ջերմ շնորհաւորութիւն, օրհնութիւն եւ մաղթանք էին ուղղում յորելեանին։ Գէորգ կաթողիկոսի կոնդակը լուսեց յոտնկայս։ Յետոյ խօսք առաւ նշանաւոր հայագէտ Պրոֆ. Meillet, որ անկեղծ ու սրտագին մի ճառ արտասանեց ընդհանրապէս հայութեան եւ մասնաւորապէս յորելեանին նկատմամբ լի համակրանքով։ Պպ. Տիգրան կամարական եւ Լեւոն Բաշալեան, Յանձնաժողովի անդամները՝ ճառեր կարդացին, առաջինը հայերէն, երկրորդը ֆրանսերէն, յորելեանի կեանքի եւ գործունէութեան մասին, մտերմական յիշողութիւններով։ Այնուհետեւ հրաւիրուեց խօսելու տողերիս գրողը, որին «Հանդէս Ամսօրեայի» խմբագրութիւնը յատուկ նամակով խնդրել էր «բանասէր ու սուսմամբերթիս մաղթանքներն ու յարգանքները յայտնել բանասէր յորելեանին...»։

«Հանդէս Ամսօրեայի» ներկայացուցիչը խօսքն ուղղելով յորելեանին՝ ասաց մօտաւորապէս հետեւեալը.

«Ուր որ հայկական գրական հանդէս կամ հայ գրական գործիչի տօն կայ, այնտեղ Մխիթարեան հայրերը չէին կարող անտարբեր մնալ, որովհետեւ հայ գրականութիւն եւ Մխիթարեան Միաբանութիւն անբաժանելի են միմեանցից...։ Ես յանձնարարութիւն ունիմ յատկապէս «Հանդէս Ամսօրեայի» և Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան հրատարակած ուսումնամթերթից, իր ջերմ շնորհաւորութիւնները բերել Ձեզ, Ձեր յորելեանի առթիւ։ Յիշեցին արդէն այստեղ Ձեր բեղմնաւոր գործունէութեան պարագաները մատենագրական եւ հասարակական ասպարէզներում։ Ես կանգ պիտի առնեմ առանձնապէս Ձեր խմբագրական եւ բանասիրական գործունէութեան վրայ։ Գուրբ, շնորհիւ Ձեր անսպառ եռանդի եւ հայ գրականութեան նկատմամբ տաճած անհատնում սիրոյ, կարողացաք մի միայն անհատական ջանքերով Ձեր ուսերի վրայ տանել, եւ յաջողութեամբ տանել, բաղմարդիւն մի գրական հանդէսի, «Անահիտի» խմբագրութեան եւ ղեկա-

վարութեան դժուար լուծը...։ Մի եւ նոյն ժամանակ Գուրբ իբրեւ բանասէր, չբաւականացաք նոր բանաստեղծների եւ հեղինակների երկերը վերլուծելով, այլ մեծ աշխատութեամբ ուսումնասիրեցիք եւ հրատարակեցիք թէ հայերէն եւ թէ ֆրանսերէն լեզուներով հնագոյն, միջին դարերի գրական եւ գեղարուեստական փայլուն արտադրութիւնները, «գոհարները», ինչպէս ճշտօրէն կոչեց Պ. Շիրվանզադէ իր ճառի մէջ, որոնք՝ գէթ լայն խաւերի համար մինչեւ այդ ժամանակ անյայտ էին մնացած...։ «Հանդէս Ամսօրեան» գնահատում է Ձեր այս գործունէութիւնը եւ ջերմագին մաղթում է, որ Գուրբ, առողջութիւն եւ միջոցներ ունենաք շարունակելու Ձեր հանրագումար աշխատութիւնն այս ուղղութեամբ...»։ Ապա նա իր խօսքը շարունակեց իբրեւ Ամստէրդամի ներկայացուցիչ, որտեղ հայութիւնը երբեմն ճոխ գաղութ կազմելուց յետոյ ամբողջ մի դարից ի վեր իսպառ դադարել էր եւ ահա մի քանի տարի կայ, նորից ժողովվում, կենդանանում է...։ Դա իր ճառը վերջացրեց «Կեցցէ Չօպանեան» գոչելով։

Երբեքարը՝ չափազանց յուզուած, գրկում, համբուրում էր բոլոր ճառասփոսներին, իսկ հասարակութիւնը ձայնակցում էր շնորհաւորութիւններին՝ բոլոր ծափահարութիւններով։

Այնուհետեւ Յանձնաժողովի անդամ Պ. Մ. Երամ զեկուցեց ֆրանսերէն թէ բաղմամբիւ ուղերձներ, հեռագիրներ եւ նամակներ են ստացուած, որոնց բոլորի ընթերցումը երկար ժամեր պիտի տեւէր, ուստի նա կարգաց միայն մի քանիսը, օտար գրական եւ քաղաքական ականաւոր գործիչներից հասածներն եւ ապա 2 հեռագիր Երեւանից, մէկը այն տեղի գիւղար. ընկերութիւնից եւ միւսը մի խումբ ծանօթ մտաւորականներից։ Իբրեւ վերջաբան, Պ. Երամ, յիշելով փոքր ինչ յառաջ Հանդէս Ամսօրեայի ներկայացուցիչ խօսքը Մխիթարեանների մասին, կարդաց Վենետիկից եկած մի գրութիւն, իր թարգմանութիւններով յայտնի՝ Հ. Ա. Վ. Ղազիկեանի մի գողտրիկ շնորհաւորական նամակը, որի մէջ ամփոփուած էր Ս. Ղազարից մի կանաչ դաբնեայ տերեւ։

Երբեքարը որք ելաւ պատասխանելու։ Դա կարգաց եւ խօսեցաւ նախ հայերէն, ապա ֆրանսերէն։ Իր ճառի սկիզբը նա յուզուած էր, բայց հետզհետէ գտաւ իր բնական ձայնն ու ոճը եւ ոգեւորուած կերպով շարունակեց։ Դա յայտնեց թէ ինք միայն իր պարտականութիւն էր կատարել եւ արժանի չէր այս մեծ համա-

կրական ցոյցին: Նա սրտագին շնորհակալութիւն յայտնեց՝ թէ ներկայ հասարակութեան եւ թէ հեռու տեղերից գրով շնորհաւորողներին: Ի մէջ այլոց երբ նա իր ընդարձակ ճառի մէջ յիշատակութիւնն արաւ այն թանգագին նահատակների, որոնք հայ գրական ու հասարակական ասպարէզներից բռնի մահով խլուեցան, ամբողջ դահլիճը ոտքի կանգնեց իբրեւ խոր յարգանքի նշան:

2օպանեանի ճառը զօրեղ տպաւորութիւն թողեց հասարակութեան վրայ, որ երկարատեւ ծափահարութիւններով մի անգամ եւս իր համակրանքը բերաւ նրան:

Այսպէս վերջացաւ յորեւնական հանգէսը:

Յորեւնական Յանձնաժողովը հանգանակութիւն է բացած ի նպաստ Յորեւնարի եւ արդէն թէ Պարիզում եւ թէ ուրիշ տեղեր ժողովուած նուիրատուութիւնները շօշափելի գումար են կազմում: Այս հանգանակութեան նպատակն է միջոց տալ բազմաշխատ գործիչին՝ հանգիստ սրտով շարունակելու իր գրական գործունէութիւնը:

ՍԱՐԴԻՅԱՆ

Ամստերդամ, 14 Յունուար 1925:

Ս Ա Տ Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ Յ. — Հայ-Երանսական Ռուսումնասիրութիւնը, Վիեննա, Միխիթ. տպարան, 1922, 8°, էջ 1-192:

Թիւրեքեան, որ տասնամեայ ժամանակէ մը աւելի (1896—1907) իբրեւ արքունի բժիշկ Պարսից Շահին ծառայած է (Հմմտ. Հ. Գ. Այտընեան, ԲՁՄՎՊ. 1921, էջ 198), ձեռնարկած է իր ծանր բժշկական զբաղումներուն համընթաց ուսումնասիրել նաեւ պարսկական լեզուն եւ մատենագրութիւնը՝ այն գիտակցութեամբ, որ պարսկերէնի գէթ հարեւանցի ծանօթութիւնը «Բուն իսկ մերինը լուսաբանելու համար անհրաժեշտ է» (Հայ-Երան., էջ 7): Այս ուսումնասիրութեանց արդիւնքը են ահա «Արիահայ բառարան», «Հայ-Երանական ուսումնասիրութիւնը», «Համասեր եւ կրկնարկ խումբեր», եւն:

Արիահայ բառարանով (Հմմտ. Հ. Ն. Ա. Կիւնեանի մատենախօսականը ՀԱ. 1921, էջ 635): «Երկու կողման հասարակ եղող բառից միմեքքը տալէն յետոյ», հարկ կը համարի թիւրեքեան իր «Հայ-Երանական ուսումնասիրութիւնը», գործով «Լեզուն քիչ մ'աւելի խորերը մտնել եւ քերականական երեւոյթներն ի վեր հանել, ցուցնելու համար թէ ուր կը միաբանին եւ ուր կը տարաձայնին այս երկու բարբառները» (տես էջ 7—8):

Այս նպատակակէտին հասնելու համար իր նիւթը բաժնած է երեք մասի: Ա. մասին մէջ (11—40) կը խօսի երեք գլխով պարսկերէն լեզուն զանազան հարստութեանց ժամանակ կրած փոփոխութիւններու վրայ: Բ. ին մէջ (40—132) կ'ամփոփէ Հայ-Երանական համեմատութիւնները՝ ընդհանուր հայեացք, Տառադնութիւնը՝ համառօտիւ կը պարզէ մէն մի տառերու հնչումը, նախ բաղաձայներու ապա ձայնաւորներու եւ երկբարբառներու. այնուհետեւ «Պահլաւահայ ձայնաշըջութիւնը» վերնագրին տակ յառաջ կը բերէ պահլաւերէնի եւ հայերէնի տառափոխութիւնները: Իսկ «Քերականական համեմատութիւնը» գլխոյն մէջ մի առ մի կը համեմատէ քերականական մասունքները, համաձայնական օրէնքները, ձեւերն ու դարձուածներն եւն: Գ. մասին մէջ կը դնէ պահլաւ գրականութեան նմոյշներ, Արտա-Վիրաֆնամակ, (133—153) իրր կենդանի ապացոյց իւր հաստատածներուն: Ապա ամփոփելով իւր ըսածներն հետեւեալ եզրակացութեան կը յանգի, թէ «Հայ լեզուն բառամիմերին մէջ տիրող տարրը երանականն է, մինչեւ հիմայ ճանչուածներէն դատելով $\frac{1}{3}$ ի համեմատութեամբ, մինչ միւս $\frac{2}{3}$ ներք կը բաշխուին Յոյնի, Ասորիի, եւ աւելի հին յարաբերութեանց ելելով՝ Տուրանականի եւ այլ մեզի քիչ ծանօթ կամ անծանօթ այլեւայլ բարբառներու վրայ:

Իսկ քերականական կարգաւորութեան մէջ տիրական շեշտը տուողն Յոյնն է, ան է որ քերած քերթած յղած կանոնաւորած է լեզուն կամ այլ իմն ըմբռնմամբ՝ Ատաղծի մատակարարները բազմազան, այլ վերին ճարտարագետը նրբամիտ եւ նրբախօս Յոյնն է: Այս եզրակացութեան տարաւ մեզ մեր փանաքի ուսումնասիրութիւնը» (169—170):

Գրքին 171—185 էջերը բռնած են կոչեանի մէջ (1917 Յունիս 9) արդէն հրատարակուած «Թարգմանիչք եւ Հայ լեզուն» Յոգուածն իրր Յաւելուած: